

Grote Erfgoedcomplexen

Inhoudsopgave

1. Inleiding	
2. Innovatief Brabant	
3. Religieus Brabant	
4. Bevochten Brabant	
5. Bestuurlijk Brabant	
6. Communicatie, kennis en jongeren.....	
7. Investerings	

1. Inleiding

Het erfgoedbeleid richt zich op de ambitie dat over 50 jaar de geschiedenis van Brabant nog steeds kan worden doorgegeven aan de volgende generaties. Dat is onze stip op de horizon: Brabant zou er over 50 jaar vanuit historisch perspectief zo uit moeten zien dat we de historische verhalen ook kunnen vertellen.

Het in goede staat willen doorgeven van onze geschiedenis, zorgt er voor dat we ons blijven richten op duurzaam behoud door herbestemming of restauratie, op bescherming van collecties, op beleving van ons cultureel erfgoed en op de verhalen van Brabant. In het Kader Erfgoed 2016-2020 (PS besluit 13/11/2015) is afgesproken om halfjaarlijks te rapporteren over de voortgang van de verschillende producten van de Erfgoedfabriek.

De rapportage gaat uit van het nieuwe erfgoedkader dat PS in november 2015 hebben vastgesteld. Daarin zijn 4 verhaallijnen gepresenteerd als de identiteit van cultuurhistorisch Brabant. Gezichtsbepalende erfgoedcomplexen vormen de fysieke component van die verhalen.

De rapportage is gebaseerd op de aangescherpte strategische aanpak van de herontwikkeling van erfgoedcomplexen. Ze richt zich op de stand van zaken van de 2de helft van 2015 en resultaten als het gaat om de inzet van de Erfgoedfabriek bij de strategieën:

- “Richting geven” cq strategie bepalen als het gaat om de inzet van de provincie op een extern verzoek om te participeren in ene herontwikkeling van een erfgoedcomplex
- “Beweging creëren” waarbij het gaat om het faciliteren van herontwikkelingsinitiatieven om te komen tot haalbare business cases
- “Mogelijk maken” waarbij het gaat om de participatie van de provincie in concrete herontwikkelingsprojecten, de verantwoording op de ingezette investeringen in relatie tot de beleidsopgave van erfgoed, de gekozen methodiek en de relatie met de ingezette middelen van het ontwikkelbedrijf.

Hoe het staat met nieuwe aanvragen of reeds in portefeuille zittende erfgoedcomplexen wordt per verhaallijn in beeld gebracht (hfst 2, 3, 4, en 5).

Nieuwe aanvragen in 2 ^{de} helft 2015 en lopende aanvragen in fase strategiebepaling		Strategie bepalen	Beweging Stimuleren	Mogelijk maken
Innovatief Brabant	Nieuw: - Need: • Brouwhuis, Breda - Nice: • Van Haren, Waalwijk • De Witte Dame, Eindhoven	X X (geen vervolg)		X
Religieus Brabant	Lopend:			

	Bovendonk, Hoeven/Halderberge (2014)	X		
Bevochten Brabant	Lopend: Kort Heijligerskazerne, Bergen op Zoom (2014)	X (geen vervolg)		
Bestuurlijk Brabant	Lopend: Oud Herlaer, St. Michielsgestel (2014)	X (geen vervolg)		

Reeds in portefeuille		Strategie bepalen	Beweging Stimuleren	Mogelijk maken
Innovatief Brabant	2014: Bata, Best 2011: Bergoss complex, Oss CHV, Veghel De Ploeg, Bergeijk Dongecentrale, Geertruidenberg Leerfabriek KVL, Oisterwijk NS-werkplaats, Tilburg		X	X X X X X X
Religieus Brabant	2014: Stevenshof, Stevensbeek – nice Klooster Mariënhage, Eindhoven - must 2013: Klooster Catharinadal, Oosterhout - must 2012: Groot Seminarie Haarendael, Haaren Klooster Mariënborg, 's-Hertogenbosch Klooster Sint Agatha - must Kapucijnenklooster, Klooster redemptoristinnen, Kunstkerkje, Velp - must 2011: Klooster Moederhuis Franciscanessen, Dongen - need Klooster St Anna en St Louis, Oudenbosch -must Klooster Mariadal, Roosendaal – need	X (geen vervolg)	X X X X	X X X X X
Bevochten Brabant	2014: Isabella Kazerne, Vught 2011: MOB-complex Wanroij, Sint Anthonis Fort Sabina, Moerdijk		X X	 X
Bestuurlijk Brabant	2011: Huize Assisië Landgoed Wouwse Plantage, Roosendaal		X X	

	Kasteel& landgoed d'Outremont, Heusden		X	
--	---	--	---	--

**N.B. in voorgaande jaren is vanuit cultuurhistorisch perspectief nog geen onderscheid gemaakt in must, need en nice.*

Ook wordt gerapporteerd op een aantal specifieke ondersteunende activiteiten cq thema's (hfst 6) waarmee we de herontwikkelopgave van erfgoedcomplexen verrijken.

Tenslotte wordt ingegaan op de benutting van de investeringsmiddelen die zijn vrijgemaakt voor dit uitvoeringsprogramma (hfst 7).

In de bijlage wordt een overzicht gegeven van alle herontwikkeling-initiatieven van erfgoedcomplexen die gelopen zijn via dit uitvoeringsprogramma.

2. Innovatief Brabant

Met 'Innovatief Brabant' ontwikkelen we een verhaallijn rond innovaties in landbouw en industrie. Brabant staat al eeuwen bekend om de verwerking van agrarische producten zoals textiel, leer, suiker en tabak. Eerst als huisnijverheid en na 1850 op industriële schaal, vooral langs kanalen en spoorwegen. Kenmerkend voor Brabant zijn ook de grote concerns die zijn ontstaan uit kleine smederijen. Wereldspelers als DAF en Philips zijn daarvan voorbeelden. Iconen voor 'Innovatief Brabant' zijn onder andere Strijp-S in Eindhoven, het Textielmuseum in Tilburg en de KVL in Oisterwijk.

Richting geven cq strategie bepalen

In totaal zijn er in de tweede helft van 2015 een drietal participatie verzoeken ingediend.

Witte Dame, Eindhoven

Dit betrof een verzoek van een huurder waarbij het verzoek was om als provincie te financieel te participeren in de herinrichting van een deel van het complex. In overleg met betrokkenen bepaald dat hier geen rol is weggelegd voor de Provincie vanuit de Erfgoedfabriek. De betreffende huurder is reeds in overleg met de eigenaar en de gemeente Eindhoven om de mogelijkheden verder te onderzoeken.

Brouwhuis, Breda

Dit betreft een verzoek om samen met de gemeente Breda en het NRF te participeren in de financiering in de vorm van een lening om een herontwikkeling financieel "mogelijk te maken". De erfgoedfabriek gaat de cases met betrokken partijen onderzoeken.

VanHaren, Waalwijk

Het contact met de eigenaar richt zich op het formuleren van een concrete vraag cq probleemstelling. De strategiebepaling is nog niet aan de orde.

Beweging creëren

In een aantal initiatieven is de Erfgoedfabriek actief als het gaat om het initiatief verder te helpen. Het gaat dan om:

De Batafabriek

Omschrijving. De 3 hoofdgebouwen van de Nederlandse Schoen & Lederfabriek Bata, in de stijlvormen van het functionalisme, zijn gebouwd in 1934 naar ontwerp van architecten van de moederfabriek in Zlín. Samen met Bata Dorp, gebouwd voor de werknemers van Bata, vormt het een uniek complex.

Herontwikkeling. De huidige eigenaar Bata is in beginsel van plan om op deze locatie schoenen te blijven fabriceren. Zij willen zich om bedrijfstechnische redenen terugtrekken in één van de drie monumentale gebouwen. De productie zelf verplaatsen zij in de laatst bekende plannen naar een bestaand gebouw op het terrein (geen monument). Door deze verhuisbewegingen komen de twee andere monumentale gebouwen leeg te staan. Bata heeft gewerkt aan een concept om ook de gebouwen te hergebruiken. Het idee is dat andere gebruikers, bijvoorbeeld met aan Bata gerelateerde activiteiten, de gebouwen gaan huren. Naast de gemeente is de BOM ook betrokken bij de ideevorming.

Stand van zaken. Momenteel vindt binnen het wereldwijde Bata-concern een heroverweging van de plannen plaats. Het Bata-concern is zeer terughoudend met investeringen. De gezamenlijke planvorming door Bata, de gemeente Best, de BOM en de provincie, waaronder de Erfgoedfabriek, is dan ook gestopt. De voorbereidingen voor een intentieovereenkomst tussen de genoemde partijen zijn opgeschort. Bata heeft in de tweede helft van 2015 ingediend bij de gemeente Best een aanvraag om één van de monumentale gebouwen te kunnen verhuren aan een fitness centrum. De inzet van de provincie richt zich op provinciale kennis, netwerken en ervaring in totstandkoming van gemeenschappelijk planontwikkelingsproces.

Mogelijk maken

Daar waar een goede beweging op gang is rond een gedragen initiatief, maken we slechts in een beperkt aantal gevallen het initiatief ook mee mogelijk. We investeren al in het Bergoss complex (tapijtfabriek) in Oss, de CHV (veevoederfabriek) in Veghel, de Dongecentrale in Geertruidenberg en de KVL (leerfabriek) in Oisterwijk. Daar de NS-werkplaats in Tilburg en Weverij de Ploeg in Bergeijk bijgekomen en het Brouwhuis Breda wordt voorbereid.

Het Brouwhuis Breda

Omschrijving: Bierbrouwerij 'De Drie Hoefijzers' is één van de meest kenmerkende panden in Breda met een rijke historie. In dit monument was een belangrijke brouwerij van Nederland gevestigd. De oorspronkelijke brouwerij werd in 1538 opgericht en genoemd naar de tegenovergelegen smidse 'De Drie Hoefijzers'. In de loop der eeuwen is het pand in andere handen overgegaan maar behield het zijn 'brouwhuis-functie'. In 1887 werd op de locatie een volledig nieuwe brouwerij gerealiseerd. Hier werd onder andere het bekende bier 'Oranjeboom' en 'Skol' gebrouwen. Door overnames en een verschuiving van de productie bleek het pand begin deze eeuw echter niet meer rendabel; reden

waarom het in 2004 werd gesloten. Het pand biedt als industrieel erfgoed mogelijkheden voor een nieuwe binnenstedelijke ontwikkeling.

Herontwikkeling: Door de grootte van het gebouw, de opmerkelijke ruimten en die ideale ligging biedt het fantastische mogelijkheden om dit monument multifunctioneel te gebruiken: om te gaan wonen, werken, en recreëren. De eerste fase van de herontwikkeling is succesvol afgerond. De herontwikkeling van de 2de fase is aan de orde nu zich een groot aantal nieuwe gebruikers, passend in het concept, hebben gemeld. Het brouwhuis is aangewezen als rijksmonument en de relatie tussen het kantoor dat al herontwikkeld is en de fabriek die daarnaast ligt is waardevol. Binnen de nieuwe systematiek van weging van industriële gebouwen is een bierbrouwerij niet te benoemen als een uniek gebouw, er waren in Brabant vele bierbrouwerijen. Daarom is de advisering vanuit erfgoed dat dit gebouw te benoemen is als een “need”.

Stand van zaken: De eigenaar verzoekt op advies van het NRF aan de provincie om in het kader van het ontwikkelingsprogramma Grote Erfgoedcomplexen de 2de fase van de herontwikkeling van het Brouwhuis samen met het NRF en de gemeente te financieren met een lening van circa 3 tot 4 miljoen. Betrokken partijen onderzoeken de haalbaarheid van de vraag. De inzet van de provincie richt zich op de haalbaarheid van het ontwikkelconcept en businesscase, de mogelijkheid om als partijen gemeenschappelijk te financieren om de herontwikkeling `mogelijk te maken`

NS-Werkplaats

Omschrijving: Voormalig werkplaats van de Nederlandse Spoorwegen (NS). De Werkplaatsen van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen ook wel *De Ateliers* (in volkstaal: *D'n Atteljee*) genaamd, was een groot complex van spoorwegwerkplaatsen in Tilburg. Het werd opgericht in 1868 en was gevestigd op een terrein ten noorden van het station Tilburg. Kenmerkende gebouwen op het complex zijn: Het koepelgebouw uit 1902, de locstelplaats/LocHal uit 1930-1931, de polygonale loods uit 1937 met een draaischijf uit 1925

Herontwikkeling: De gemeente is eigenaar en wil de NS Werkplaats betrekken bij het centrum van Tilburg waarbij een mix van wonen, werken en leisure de invulling is van de vele gebouwen die hier staan. Bij de gebiedsontwikkeling richt de gemeente zich op innovatie en het toevoegen van werkgelegenheid aan het centrum van Tilburg, met een focus op kennisintensieve MKB dienstverlening en startende ondernemingen. Voor de eerste locatie die onder handen wordt genomen wordt, de LocHal, zijn de functies onder meer de nieuwe bibliotheek en een overdekt openbaar manifestatiegebied en evenementenhal.

Stand van zaken: december 2015 hebben Gedeputeerde Staten een investeringsbeslissing genomen. Die houdt in dat de provincie €3,5 mln investeert in de vorm van subsidies ten behoeve van de herontwikkeling van de hele NS Werkplaats, waaronder de LocHal en de Koepelhal. Daartoe gaat de provincie een meerjarige samenwerkingsrelatie met de gemeente aan. Uiterlijk juni 2016 wordt een samenwerkingsovereenkomst afgesloten om die samenwerking handen en voeten te geven. Er wordt toegewerkt naar uiteindelijk de herontwikkeling van de Koepelhal. De provincie werkt een financieringsvariant uit, zodat een of meer private partijen de Koepelhal tegen gunstige voorwaarden (leningstarief) kunnen kopen.

De inzet van de provincie richt zich op de uitwerking van het GS besluit om als partner te participeren in de projectontwikkeling (samenwerkingsovereenkomst) en de daarbij horende uitwerking van de financiële kaders (projectsubsidiebeschikking)

Weverij De Ploeg

Omschrijving: Weverij de Ploeg te Bergeijk was een fabriek waar op idealistische wijze werd gewerkt, met de productie van handdoeken. Het bedrijf maakte later vooral decoratieve stoffen, vooral gordijn- en meubelstoffen, die als *Ploegstoffen* zeer bekend werden. De Ploeg is het enige industriële complex dat de architect Gerrit Rietveld samen met de tuinarchitect Mien Ruys heeft gerealiseerd. De eenheid fabriek en tuin is uniek.

Herontwikkeling: De vorige eigenaar, de Eindhovense woningbouwcorporatie Wooninc., wilde in overleg met gemeente en provincie komen tot een passende invulling van de voormalige weverij in een uniek monumentaal gebouw. Deze invulling zou moeten aansluiten bij de 'kunstzinnigheid' en het 'design' die zo kenmerkend waren voor de producten van de weverij de Ploeg. Er is een koper gevonden in het Bergeijkse bedrijf Bruns BV, inrichter van musea, informatiecentra, science centra en maker van presentatiemodellen/ blowups.

Stand van zaken: Oktober 2015 is door Gedeputeerde Staten een investeringsbeslissing genomen die inhoudt dat aan de nieuwe eigenaar Bruns BV een subsidie van € 2,5 mln wordt verstrekt. Het nemen van een subsidiebeschikking en het daadwerkelijk verlenen van subsidie vindt in 2016 plaats. Subsidie is nodig om de businesscase voor deze ondernemer rond te krijgen. Het Ploeggebouw wordt in de loop van 2016 gerestaureerd en verbeterd, zodat Bruns BV zich daarin vanaf 2017 huisvesten kan. Uitgangspunt daarbij is dat zowel het complex als de tuin als een geheel worden behouden. De tuin zal gerestaureerd en onderhouden worden, mede op kosten van de gemeente. Deze tuin blijft publiek toegankelijk en daarin zullen gemeentelijke evenementen georganiseerd gaan worden. In het Ploeggebouw komt een bezoekerscentrum dat aan Rietveld&Ruys zal zijn gewijd. De inzet van de provincie richt zich op de uitwerking van het GS besluit om als partner te participeren in de projectontwikkeling (samenwerkingsovereenkomst) en de daarbij horende uitwerking van de financiële kaders (projectsubsidiebeschikking)

CHV Veghel

Omschrijving: Het CHV-complex vertegenwoordigt het verhaal van de ontwikkeling van het Brabantse boerenbedrijf. De Coöperatieve Handelsvereniging (CHV) was de commerciële tak van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond (NCB). Door de vestiging van de CHV groeide Veghel uit tot het grootste centrum van de voedingsindustrie van Brabant en Nederland.

Herontwikkeling: De provincie investeert in de CHV vanwege het belang van dit verhaal, maar ook vanwege de bijzondere kwaliteit van de gebouwen en locatie. Bovendien draagt de herbestemming naar regionaal centrum van Leisure, cultuur en food bij aan de realisatie van verschillende beleidsambities van de provincie om uit te groeien tot een van de meest aantrekkelijke en innovatieve regio's van Europa.

De (her)ontwikkeling van het cluster is de inzet van bouwer/ontwikkelaar Noordkade (bouwbedrijf van de Ven). Zeker vanuit commerciële overwegingen, maar ook om Veghel als aantrekkelijk gebied op de kaart te zetten. De gemeente steunt deze aanpak al lange tijd en heeft haar culturele instellingen in het complex geplaatst.

Eind december 2014 heeft de provincie een deel van de CHV-gebouwen aangekocht voor €2,6 mln. Deze gebouwen hebben binnen het complex de hoogste cultuurhistorische waarde, en krijgen vooral een ondersteunende functie voor het cultuur- en foodcluster. Deze partijen zijn een herontwikkelingstraject overeengekomen van circa vijf jaar, met een mogelijke verlenging van twee jaar. De basis voor deze samenwerking ligt in de samenwerkingsovereenkomst (SOK). De provincie heeft in dat kader ook een subsidie verleend van €1,1 mln. Voor investeringen in de toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van het complex. Verder is een marktconforme lening verstrekt aan Noordkade van € 3 mln. voor investeringen die een duurzame economische versterking zijn van het food- en cultuurcluster. In de SOK is geregeld dat Noordkade de verantwoordelijke partij is voor de herontwikkeling en de exploitatie. De provincie helpt de ontwikkeling van het cluster waar dit in het beleid past.

Stand van zaken: In 2015 is 2/3 van de gebouwen al in gebruik genomen: vestiging van het gemeentelijke cultuurcluster ("Proeffabriek": jongerencentrum, muziek-, dans- en kunstopleidingen), het restaurant in de monumentale silo en de bioscoop, een restaurant en museum in de oostelijke vleugel. Eind 2015 is de FoodMarkt in gebruik genomen en is geheel nieuwe gezamenlijke entree voor het cluster gerealiseerd

CHV Noordkade neemt deel aan het eigen OV-initiatief uit het Veghelse bedrijfsleven om bedrijventerreinen en Noordkade beter op het HOV en het centrum aan te sluiten;

De inzet van de provincie is om als partner in de projectontwikkeling, het tijdelijk beheer en de exploitatie uitvoering te geven aan de afspraken in de samenwerkingsovereenkomst.

Dongecentrale Geertruidenberg

Omschrijving: De Dongecentrale uit 1919 was de eerste elektriciteitscentrale van de Provinciale Noord-Brabantse Electriciteits Maatschappij (PNEM) in Zuid-Nederland. De centrale heeft een belangrijke rol gespeeld in het toegankelijk maken van elektriciteit in Brabant en hiermee in de industrialisatie van onze provincie. Nadat er een ontploffing heeft plaatsgevonden in de centrale in 2010, heeft de voormalige eigenaar Essent besloten om de centrale te sluiten.

Nadat BOEi in 2012 de centrale heeft aangekocht, heeft de Provincie besloten voor de helft mede-eigenaar te worden. Het doel is om gezamenlijk een herbestemming te vinden, zodat de gebouwen behouden blijven en deze cultuur niet verloren gaat.

Herontwikkeling: Voor het gebruik en exploitatie van de Dongecentrale wordt in meerdere richtingen gedacht. Eigenaar BOEi richt zich voornamelijk op tijdelijke verhuring (maximaal 10 jaar) met als programmering 'evenementen en horeca'. Door tijdelijke verhuring kan een bijdrage geleverd worden in de kosten van beheer en onderhoud en genereert het naamsbekendheid.

De Provincie richt zich op programmering voor lange termijn en ontwikkelt een plan voor de 'nieuwe' manier van energie-opwekking: een bio-centrale. De provincie is in gesprek met een marktpartij die geïnteresseerd is om deze locatie te huren en de komende jaren verschillende duurzame energievraagstukken te benutten en beantwoorden.

Stand van zaken: Op dit moment is BOEi nog altijd eigenaar van de Dongecentrale. Zodra de (subsidie)begroting en het asbestrapport is vastgesteld, kan de 50% eigenaars overdracht plaatsvinden. In september 2015 is gestart met de onderhoudswerkzaamheden aan het Filterhuis. Tot en met 2017 wordt de rest van de gebouwen (centrale, kantoor en mogelijk de woningen) onderhouden.

De gemeente heeft in september 2015 ingestemd met een tijdelijke verruiming van het bestemmingsplan voor een periode van 2x vijf jaar. In december 2015 is een gebruiksvergunning door een marktpartij aangevraagd voor een biovergassingsinstallatie in de Dongecentrale. De inzet van de provincie is om als partner in de projectontwikkeling, het tijdelijk beheer en de exploitatie uitvoering te geven aan de afspraken in de samenwerkingsovereenkomst.

Leerfabriek KVL Oisterwijk

Omschrijving: Het KVL-fabriekscomplex dateert uit 1916. KVL werd in de jaren '30 de grootste lederfabrikant van Europa. Tot ver in de jaren tachtig behoorde KVL nog tot één van de tien grootste lederfabrieken van Europa en was de fabriek van economisch belang voor heel Brabant. Sinds 2000 is de fabriek gesloten.

Het KVL-complex bestaat uit zeven gebouwen en ligt naast het spoor. De provincie is eigenaar van zes cultuurhistorisch waardevolle gebouwen met de grond die daarbij hoort (3 hectare). De gemeente Oisterwijk is eigenaar van het overige deel (8 hectare) en wil hier woningen ontwikkelen. Een deel van de panden is in vervallen staat. Het voormalige Ketelhuis is tijdelijk in gebruik als evenementenlocatie de Leerfabriek.

Herontwikkeling: Leerfabriek KVL moet een plek worden waar op ambacht gebaseerde moderne werkplaatsen zich vestigen. Het concept 'de ambachtsplaats voor creativiteit' functioneert als een brug tussen drie verschillende partijen en hun doelstellingen:

- de ambitie van de gemeente Oisterwijk;
- de stimuleringsnota's van de provincie Noord-Brabant;
- de directe vraag van bedrijven die een creatieve ruimte zoeken in Noord-Brabant

Leerfabriek KVL wordt een plek van 'ontmoeten en inspireren' voor ondernemers en organisaties met creatieve, ambachtelijke en innovatieve ideeën. Het wordt een bruisende 'community' van bedrijven en instellingen die kennis uitwisselen en elkaar versterken. De locaties worden in eerste instantie verhuurd. De planning is dat de provincie tussen 2018 en 2020 alle panden in goede staat kan overdragen aan een nieuwe eigenaar.

Stand van zaken: Het concept krijgt in de afgelopen periode al steeds meer de vorm die wordt geambieerd. Huurders nemen hun intrede in de verschillende gebouwen. Hiermee ontstaat leven op het terrein, wordt er ondernomen en weten bezoekers en afnemers het terrein te vinden. De gemeente Oisterwijk heeft het bestemmingsplan in april 2015 vastgesteld. Hiermee is de ontwikkelruimte voor het erfgoed gerealiseerd en zijn de functies die het concept versterken op het terrein planologisch toegestaan. Door de bestemmingsplanwijziging kan de gemeente nu ook aan de slag met het bouwrijp maken van de gronden die om het erfgoedcomplex gelegen zijn c.q. het toekomstig openbaar gebied. In de zomer van 2015 is gestart met het saneren en bouwrijp maken van de gronden om vervolgens ingericht te worden en waarop derden (waaronder BPD) de woningbouw gaan realiseren. In maart 2016 moeten de gronden gesaneerd opgeleverd zijn ten behoeve van het openbaar gebied en de woningbouw.

Het hoofdgebouw (bestaande uit het Ledermagazijn en het Kantoor) van het erfgoedcomplex zijn in opdracht van de provincie door de aannemer verbouwd en opgeleverd. De verantwoordelijke gedeputeerde heeft dit gebouw samen met de burgemeester van Oisterwijk geopend. Ook het 'besloten deel' waar het Europees keramisch werkcentrum naar toe is verhuisd is door de aannemer opgeleverd. Voor het Leerlokaal dat geheel door studenten wordt ontwikkeld is een huurder gevonden voor het moment dat het gebouw verbouwd is. Indien er op korte termijn een andere eigenaar gevonden wordt die de verbouwing kan realiseren kan het leerlokaal in september 2016 verbouwd zijn en in gebruik worden genomen door de betreffende huurder.

Samen met de Provincie Antwerpen is een Interreg-subsidie aangevraagd bij de Europese Unie. De subsidie (met co-financiering van de toekomstige eigenaar) heeft als doel om nieuwe technieken voor energiebesparing toe te passen op erfgoedcomplexen. Door de provincie Noord-Brabant is voorgesteld om voor het U-gebouw van Leerfabriek KVL een Solar Eis-systeem toe te passen voor de verwarming van het gebouw. De procedure is op dit moment in behandeling.

De uitdaging voor nu is om de gebouwen verder te vullen met passende huurders, zittende en nieuwe huurders tevreden te stellen door de panden goed te beheren, evenementen te organiseren die de plek levendig houden en de juiste investeerders te vinden die met name het U-gebouw gaan ontwikkelen in samenspraak met de provincie.

Bergoss in Oss

Omschrijving: het Bergosscomplex was een tapijtfabriek en was een icoon voor de maakindustrie van Brabant. Ruim 120 jaar lang verschaftte Bergoss werkgelegenheid in de regio Oss. Op het terrein resteren nog drie karakteristieke objecten uit die tijd: het hoofdgebouw, de kantoorvilla die ooit directiekantoor was en een gevel met zaagtandvormige sheddaken met staalconstructie. Het terrein meet in totaal 5 hectare.

Herontwikkeling: samen met een particuliere eigenaar heeft de provincie het directiekantoor herontwikkeld en samen met de gemeente Oss gaat de provincie een deel van het terrein met sheddaken herbestemmen. De kantoorvilla is hersteld en heeft een moderne kantoorfunctie gekregen. De sheddaken, waarvan nu alleen de dakspanten en de gevels nog aanwezig zijn, worden herbouwd. Het moet een locatie worden voor horeca en wellicht een soort van evenementenhal. Al in de jaren '90 werd gestart met de herontwikkeling van het gehele Bergoss complex. Op een deel van het terrein staat nu een woonwijk en in het hoofdgebouw is een hotel gevestigd.

Stand van zaken: In april 2014 vond de ondertekening plaats van de samenwerkingsovereenkomst door provincie en gemeente en de ondertekening van de participatieovereenkomst door provincie en eigenaar van de kantoorvilla. De kantoorvilla is in 2014 herontwikkeld en sinds maart 2015 helemaal verhuurd (twee woningen, een advocatenkantoor en een assurantiëkantoor).

De gemeente is in overleg met geïnteresseerde gebruikers c.q. eigenaren voor de sheddaken. Er zijn december 2015 pitches gehouden, waarin geïnteresseerden hun ideeën aangaande herbestemming hebben gepresenteerd. Twee ideeën worden nu nader uitgewerkt, waaruit voorjaar 2016 een keus gemaakt zal worden (tenderfase). De inzet van de provincie is om te kijken hoe in samenwerking met de gemeente de keuze gerealiseerd kan worden.

3. Religieus Brabant

Onder de naam 'Religieus Brabant' wordt een verhaallijn ontwikkeld rond religie. Brabant kenmerkt zich al sinds de middeleeuwen door kerken en kloosters. In de periode van het Rijke Roomse Leven (ca. 1850-1950) bouwde de Katholieke Kerk aan een dicht netwerk van parochiekerken en kloosters. Vandaar uit werd tot in alle stadswijken en dorpen, onderwijs en zorg boden. Vrijwel elk Brabants gezin kende één of meer religieuzen. Brabantse missionarissen stroomden uit over de hele wereld. Iconen voor Religieus Brabant zijn bijvoorbeeld de Sint-Jan in 's-

Hertogenbosch, de Grote Kerk in Breda, het Museum voor Religieuze kunst in Uden, de basiliek en kloosters in Oudenbosch, de kloosters Mariënborg in 's-Hertogenbosch en Mariadal in Roosendaal.

Richting geven cq strategie bepalen

De verhaallijnen met de opgave voor elke categorie is uitgewerkt om in het eerste kwartaal van 2016 gepresenteerd te worden.

In totaal zijn er in de tweede helft van 2015 geen nieuwe participatie verzoeken ingediend.

Er zijn wel een 2 tal lopende vragen behandeld die niet geleid hebben tot een vervolgproces voor de Erfgoedfabriek. Dit betroffen vragen over de participatiemogelijkheden cq stand van zaken bij de herontwikkeling van **Groot Bijstervelt in Oirschot** en ook **Haarendael te Haaren**. Veelal zijn dit complexen die in het verleden ook al eens besproken zijn met de provincie.

Bovendonk, Hoeven/Halderbergen

Met de exploitant en eigenaar van dit complex lopen er gesprekken over een eventuele participatie van de Provincie bij de doorontwikkeling van dit complex. De verwachting is dat begin 2016 wanneer de eigenaar meer duidelijkheid kan geven rondom de vraagstelling de provincie formeel zal worden gevraagd om mee te denken in de doorontwikkeling van Bovendonk

Beweging creëren

We haken aan bij de onderstaande initiatieven omdat die passen binnen de verhaallijn religieus en helpen mee aan het verbeteren en opschalen van het initiatief voor de herontwikkeling voor het behoud van het erfgoedcomplex.

Centrum Oudenbosch

Omschrijving: Het centrum van Oudenbosch is een verzameling van religieus erfgoed: kloosters, kapellen, internaten en kerken. Een aantal gebouwen staat (nog) leeg en wacht op een herontwikkeling. Het complex van Saint Louis is een opvallend gebouwencomplex, met o.a. een klooster en kapel. Het klooster Sint Anna was een vrouwenklooster gelegen naast de basiliek van Oudenbosch. Het betreft hier een 'must' als het gaat om het religieus verhaal van Brabant.

Herontwikkeling: De locatie St. Anna zal in de huidige plannen herontwikkeld worden voor woningbouw, waarbij de kapel behouden kan blijven, echter (vooralsnog) zonder functie. Voor het klooster Sint Anna zelf wordt gedacht aan een combinatie van woningen en kantoren. Sociaal culturele voorzieningen, zoals bibliotheek, theater en twee musea worden in de plannen geconcentreerd in (het souterrain) en rond de kapel van St. Louis, in combinatie met de herontwikkeling van een deel van de zogenaamde 'Mariaboulevard'. De ideeën voor het gebruik van de kapel St. Louis zelf richten zich op het benutten van de unieke sfeer en de akoestische kwaliteit van deze ruimte. Een toplocatie voor hoogwaardige muzikale, sfeer en beleving evenementen. Onderdeel van het plan is de herontwikkeling van de Mariaschool tot sociale huurwoningen.

Stand van zaken: Met de gemeente als eigenaar van St Anna en de Mariaschool en bouwbedrijf Van Agtmaal als eigenaar van St Louis is een intentieovereenkomst gesloten waarin partijen gezamenlijk werken aan een

geïntegreerd, duurzaam en haalbaar herontwikkelingsconcept van beide complexen. Inmiddels is ook Bernadus Wonen, als eigenaar van de Mariabouw en beoogde afnemer van de appartementen in de Mariaschool, intensief betrokken bij de ontwikkeling. Daarbij richt de functie van St Anna zich op wonen en St Louis op een meer gemixte functionele invulling die past bij de allure en mogelijkheden van het gebouw. De verwachting is dat er in de eerste helft van 2016 een concreet voorstel ligt dat ter besluitvorming aan GS kan worden voorgelegd.

De inzet van de provincie is, met inbreng van kennis en netwerken, gericht op de totstandkoming een goed onderbouwd ontwikkelconcept en businesscase waarbij naast het geheel de focus ligt op St Louis.

Emmausklooster, klooster van Redemptoristinnen en het Vincentiuskerkje in Velp

Omschrijving: Het Emmausklooster (orde van de Kapucijnen), het klooster van de Redemptoristinnen en het Vincentiuskerkje vormen samen een uniek ensemble in Velp (gemeente Grave). De drie objecten liggen aan de rand van Velp, vlak achter een dijk van de Maas. Tezamen vormen ze een `must` als het gaat om het religieuze verhaal van Brabant.

Herontwikkeling: De laatste Kapucijn heeft het klooster verlaten. Het bestuur van de Kapucijnen zoekt naar een nieuwe bestemming die past bij het gedachtengoed van de Franciscanen (Kapucijnen). Een bouwbedrijf/ontwikkelaar is eigenaar van het redemptoristinnen klooster. Het Vincentiuskerkje is eigendom van de gemeente Grave en fungeert als kunstkerkje met exposities en uitvoeringen. De gemeente wil de herontwikkeling van het ensemble in samenhang aanpakken.

Stand van zaken: De drie eigenaren hebben samen met de provincie een intentieovereenkomst ondertekend om gezamenlijk de haalbaarheid van de herontwikkeling van de 3 complexen te onderzoeken. De eerste denkrichtingen voor nieuwe functies zijn bepaald: wonen met zorg (redemptoristinnenklooster), zorg met wonen (Emmausklooster) en ontmoeting tussen functies en doelgroepen (Vincentiuskerkje). De partijen gaan deze functies nu gezamenlijk verder onderzoeken. De inzet van de provincie richt zich op inbreng van kennis, middelen voor studies en procesbegeleiding, netwerken en ervaringen in de totstandkoming van de gemaakte afspraken over het resultaat van gemeenschappelijk planontwikkelingsproces.

St Agatha

Omschrijving: Het klooster is het oudste nog bewoonde klooster (Kruisheren) van Nederland en behoort tot de categorie `must` als het gaat om het cultuurhistorische verhaal van religieus Brabant.

Herontwikkeling: In juni 2006 werden, na een verbouwing van het klooster, officieel enkele ruimten in gebruik genomen voor het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven. Inmiddels zijn de Kruisheren die er nog wonen op leeftijd en gaan zij op zoek naar een passende herontwikkeling.

Stand van zaken: De Stichting St. Aegten heeft in 2014 als eigenaar de hulp van de provincie gevraagd in hun zoektocht naar een passende herontwikkeling. Zij hebben op ons advies in dat jaar een haalbaarheidsstudie voor mogelijke herontwikkeling laten uitvoeren. Deze studie is de basis geweest voor het verdere traject in de zoektocht naar een of meerdere nieuwe functies voor het klooster. Inmiddels heeft de Stichting in 2015 haar eigen visie (vergezicht) opgesteld over mogelijke nieuwe functies in het complex. De denkrichting voor nieuwe functies is nu: Wonen, werken en bezinnen. Klooster St. Agatha moet een klooster van de toekomst worden. De haalbaarheid voor

deze functies moet nog nader worden onderzocht. De Stichting heeft besloten zich vooralsnog te concentreren op het wonen, en daarmee op de vraag of het generalaat van de Kruisheren uit Rome zou kunnen/willen verhuizen naar St. Agatha. Naar verwachting komt daar halverwege 2016 een antwoord op. Tot die tijd heeft de Stichting besloten een moratorium in te passen in het gezamenlijke traject van herontwikkeling. Het traject om te komen tot een intentieovereenkomst tussen provincie, gemeente en de Stichting St. Aegten voor een gezamenlijke verkenning is daarmee ook on hold gezet. De inzet van de provincie richt zich op inbreng van kennis, netwerken en ervaringen in de totstandkoming van een gemeenschappelijk planontwikkelingsproces.

Stevenshof te Stevensbeek

Omschrijving. De voormalige ontginningsboerderij Lactaria, oorspronkelijk gebouwd als melkfabriek en maalderij, is in 1934 verbouwd, voorzien van een etage en in gebruik genomen als klooster. Nadat het klooster de plek had verlaten heeft de huidige eigenaar de Stevenshof (nieuwe naam) herontwikkeld tot groepsaccommodatie. De betekenis voor het cultuurhistorische verhaal is gewaardeerd op `nice`.

Herontwikkeling. De huidige eigenaar zal binnen afzienbare tijd stoppen met de verhuur als groepsaccommodatie. Een deel is reeds uit de verhuur genomen gelet op de staat van onderhoud van het monument. De eigenaar wil het complex een nieuwe bestemming geven en is gestart met de planvorming. De ontwikkelde concept-plannen voorzien in een nieuwe toekomst voor de Stevenshof waarbij het monumentale gebouwencomplex van Lactaria/klooster het middelpunt moet worden van het dorp. De locatie zou als nieuw dorpshart van Stevensbeek kunnen gaan functioneren.

Stand van zaken

De planvorming is in 2015 vertraagd. De eigenaar/initiatiefnemer is op zoek naar een concrete markt voor zijn plannen en voerde aanvullend overleg met de gemeente. De verwachting is dat begin 2016 een intentieovereenkomst gesloten kan worden tussen eigenaar, ontwikkelaar, gemeente en provincie. De studie naar een haalbaar en gedragen ontwikkelconcept willen partijen vervolgens voor de zomer afronden. De provincie stelt een deel van het benodigde budget beschikbaar om de haalbaarheidsstudie uit te laten voeren. De inzet van de provincie richt zich op inbreng van kennis, netwerken en ervaringen in de totstandkoming van een gemeenschappelijk planontwikkelingsproces.

Mogelijk maken

Daar waar een goede beweging op gang is rond een gedragen initiatief, maken we slechts in een beperkt aantal gevallen het initiatief ook mee mogelijk. We investeren reeds in de kloosters Mariadal in Roosendaal en Moederhuis Franciscanessen in Dongen (beide uit het Rijke Roomse Leven). In 2015 is daar Sint-Catharinadal in Oosterhout en Mariënhage te 's-Hertogenbosch bijgekomen. Ook voor Mariënhage in Eindhoven wordt gekeken hoe de ontwikkelvisie voor dit complex `mogelijk gemaakt` kan worden.

Mariënhage Eindhoven

Omschrijving. Het Erfgoedcomplex Mariënhage bestaat uit het klooster Mariënhage, de Paterskerk, het voormalige gymnasium Het Augustinianum, de Kostschool, de studentenkapel en de kloostertuin. Met uitzondering van het klooster, eigendom van de orde der Augustijnen staan de panden leeg of kennen ze een tijdelijk gebruik. Mariënhage is een historische plek in de binnenstad van Eindhoven. In de middeleeuwen stond hier een motte, later een kasteel,

net buiten het dorp, aan de Dommel. Later werd hier een klooster gebouwd, op de fundamenten van het kasteel. Voor het cultuurhistorische verhaal van Brabant is dit klooster als een `must` geduid.

Herontwikkeling. Uitvaartorganisatie DELA wil de Paterskerk, de studentenkapel, de kostschool en het Augustinianum kopen en herontwikkelen tot DELAmondo. De Paterskerk en de studentenkapel zullen gebruikt worden als ceremoniehuis voor vieringen van geboorte, huwelijken, maar ook voor uitvaarten. De overige gebouwen zal DELA herontwikkelen tot een congrescentrum met hotelfaciliteiten. De gemeente zal de Kanaalstraat, waaraan het complex ligt, opwaarderen. De kloostertuin wordt semi-openbaar en zal worden verbonden met de groenstroken langs de Dommel en het centrum van Eindhoven.

Stand van zaken. De business case voor DELAmondo is nog niet sluitend. Partijen, DELA, gemeente, paters en provincie hebben de intentie de business case sluitend te maken en zijn daarover met elkaar in gesprek. Voor de provincie is het van belang dat het Erfgoedcomplex uiteindelijk in één hand komt en blijft. DELA voert daarom ook gesprekken met de paters over de aankoop van het klooster zelf. In de eerste helft van 2016 zal duidelijk worden of de business case haalbaar is. In dat geval zal GS in deze periode een besluit nemen over de bijdrage uit het programma Grote Erfgoedcomplexen. De inzet van de provincie richt zich op de haalbaarheid van het ontwikkelconcept en businesscase, de mogelijkheid om als partijen gemeenschappelijk te financieren om de herontwikkeling `mogelijk te maken`

Catharinadal

Omschrijving: Het huis De Blauwe Camer in Oosterhout is onderdeel van de Heilige Driehoek in Oosterhout. In het voormalig kasteel is nu een kloosterorde gehuisvest. In 1645 kwam het kasteel in bezit van de zusters van Norbertinessen van Sint-Catharinadal. De Norbertinessen zijn een van de oudste ordes in Nederland en bewonen een van de oudste complexen van Brabant. Ook dit klooster behoort tot de `must` categorie als het gaat om het verhaal van religieus Brabant.

Herontwikkeling: De zusters Norbertinessen zijn op zoek gegaan naar aanvullende gebruiksmogelijkheden om te komen tot een duurzame exploitatie van het complex. De plannen hebben betrekking op de aanleg en exploitatie van een wijngaard en van een groentetuin, de oprichting van een winkel en taveerne met vergaderfaciliteiten en de uitbreiding van het gastenhuis. Eind 2014 hebben de zusters een voorstel voor de herontwikkeling van het klooster inclusief businessmodel ter behandeling voorgelegd aan de provincie.

Stand van zaken: oktober 2015 hebben Gedeputeerde Staten een investeringsbeslissing genomen die neerkomt op het verstrekken van een lening aan de Stichting Sint-Catharinadomein van €2,7 mln. De lening heeft een looptijd van 8 jaar, waarna een herfinancieringsmoment volgt. Begin 2016 zal de investeringsbeslissing vertaald worden in een concrete subsidiebeschikking, een leningovereenkomst en een recht van eerste hypotheek van de provincie op het recht van erfpacht van de Stichting Sint-Catharinadomein. Die hypotheek is bedoeld als zekerheid tot nakoming van de terugbetaling van de lening. De inzet van de provincie richt zich op de uitwerking van het GS besluit om als partner te participeren in de projectontwikkeling (samenwerkingsovereenkomst) en de daarbij horende uitwerking van de financiële kaders (projectsubsidiebeschikking).

Klooster Mariënborg

Omschrijving: In het centrum van 's-Hertogenbosch, langs de St.-Janssingel ligt het kloostercomplex Mariënborg. Dit franciscanessenklooster Mariënborg werd tot voor kort bewoond door de 'Zusters van de Sociëteit van Jezus, Maria en Jozef (zusters JMJ)'. Het klooster is gelegen

op het terrein van een ouder kloostercomplex, waarvan de - in 1929 ingrijpend verbouwde - kapel (oorspronkelijke bouwdatum 1488) nog resteert.

Herontwikkeling: Bij het zoeken naar een passende herontwikkeling hebben de zusters diverse ideeën onderzocht voor de herbestemming van het klooster tot een kennis- of onderwijscentrum, woon-zorgcomplex of pelgrimshotel: De planvorming voor de vestiging van een Graduate School voor Data Science in 's-Hertogenbosch sluit naadloos aan op het onderzoek naar de herbestemming. Deze Graduate School is een samenwerkingsverband van de universiteiten van Tilburg en Eindhoven. Kadans Vastgoed heeft begin 2015 het klooster gekocht van de zusters. Vervolgens heeft Kadans de universiteiten een huuraanbieding gedaan op basis van een programma van eisen voor de school. De Graduate School zal ca. 1/3 deel van het kloostercomplex gebruiken. De overige delen zullen gebruikt worden voor de huisvesting van een deel van de studenten van de Graduate School en voor de huisvesting van aan de opleiding relateerde bedrijven (spin off's).

Stand van zaken. Eind 2015 hebben de universiteiten, de gemeente 's-Hertogenbosch en de provincie ieder voor zich besloten de benodigde financiële middelen voor de oprichting en vestiging van de Graduate School beschikbaar te stellen. Met onder andere een lening van de provincie en een bijdrage uit het programma Grote Erfgoedcomplexen is het de eigenaar, Kadans Vastgoed gelukt de business case voor de gehele herbestemming van het klooster (waaronder vestiging van de Graduate School) sluitend te krijgen. De voorbereiding van de daadwerkelijke herbestemming van het klooster is inmiddels gestart: regelen financiering en subsidies, uitwerken ontwerp, aanvragen vergunning, etc. De accreditatie van de Graduate School, die partijen verwachten in mei/juni van 2016, vormt een essentiële mijlpaal in dat traject. De inzet van de provincie richt zich op de uitwerking van het PS besluit om als partner te participeren in de projectontwikkeling (samenwerkingsovereenkomst met Kadans en gemeente) en de daarbij horende uitwerking van de financiële kaders (projectsubsidiebeschikking)

Klooster Mariadal Roosendaal

Omschrijving: Mariadal was een opleidingsinstituut voor Brabantse zusteronderwijzeressen. In die functie is het klooster van grote maatschappelijke betekenis geweest. De zusters van Franciscanessen verlieten Mariadal eind 2011. Behalve het klooster omvat het complex ook een kapel en een tuin. Het terrein meet in totaal 4,3 hectare. In oktober 2013 is het klooster overgedragen aan de Provincie. Voor het religieuze verhaal van Brabant wordt dit complex nu aangeduid als een 'need'.

Herontwikkeling: Het kloostergebouw en de bijbehorende tuin zijn rijksmonument. Om die reden mag voor de herbestemming van het complex vrijwel niets aan het interieur of exterieur van het klooster worden veranderd. In 2018 wil de provincie een nieuwe bestemming voor Mariadal hebben gevonden en het complex overdragen aan een nieuwe eigenaar. Samen met de gemeente Roosendaal is de Provincie op zoek naar een 'zielvolle' herbestemming van dit monumentale erfgoed.

Mariadal kent, op basis van tijdelijke contracten, reeds vele gebruikers. Leegstand zou de kwaliteit van het gebouw ernstig aanpassen. Op deze manier wordt er maatschappelijk rendement behaald. De gebruikers zijn veelal lokale verenigingen en Stichtingen. Maar ook een particuliere verpleegkundige opleiding en een spiritueel centrum zijn actief binnen de kloostermuren.

Stand van zaken: Het klooster wordt intensief gebruikt door diverse stichtingen en verenigingen in Roosendaal en wordt op 3 plaatsen tijdelijk bewoond om verval van het complex te voorkomen. Samen met de gemeente Roosendaal

is in 2015 een ontwikkelperspectief opgesteld met stedenbouwkundige en functionele uitgangspunten voor het kloostercomplex en de omliggende randen met daarin het Stadskantoor, een lagere school en een kinderopvang. Deze visie vormt de contouren van een nieuw bestemmingsplan. In die visie worden nieuwe ontwikkelingen in de randen geplaatst waardoor de tuin onbebouwd kan blijven. De financiële consequenties hiervan zullen in een aantal ontwikkelscenario's in beeld worden gebracht, en worden voorgelegd aan de betrokken provinciale en gemeentelijke bestuurders. Dit zal tevens het basismateriaal zijn voor de verdere interactie met de omgeving en marktpartijen. In 2016 wordt de ontwikkel- en marktstrategie uitgewerkt.

Moederhuis Dongen

Omschrijving: De zusters Franciscanessen zijn een van de oudste congregaties van Nederland. Het Moederhuis was het beginpunt voor onderwijs en opvoeding voor Brabantse meisjes. De meisjes, pensionnaires genoemd, werden intern opgeleid om les te kunnen geven in het lager en middelbaar onderwijs, maar ook aan de kweekschool (een opleiding voor onderwijzers). Het klooster, waarvan het oudste deel uit 1801 stamt, is sinds de jaren tachtig een woonplek voor bejaarde zusters. Vanwege dit verhaal behoort het klooster tot een 'need' als het gaat om het religieuze verhaal van Brabant. Nu veel zusters een hoge leeftijd hebben bereikt, wordt het Moederhuis omgezet in een woonzorgcomplex.

Herontwikkeling: De provincie investeert samen met de Congregatie Franciscanessen in de herontwikkeling van het Moederhuis in Dongen. Het gaat daarbij om het afronden van een al in gang gezette transitie van klooster naar woonzorgcomplex. Congregatie en provincie zijn ieder voor 50% eigenaar en investeren naar rato in het herontwikkelingstraject. Na afronding van de transitie wordt gezocht naar een nieuwe eigenaar voor het dan als woonzorgcomplex functionerend voormalig klooster. De verwachting is dat het complex verkocht kan worden voor minstens het bedrag dat geïnvesteerd is.

De betrokken partijen werken op dit moment aan het vernieuwende zorgconcept van 'Community Care'. Community Care komt er op neer dat mensen met een beperking de zorg ontvangen van een brede gemeenschap om hen heen. Het concept biedt een veilige en sfeervolle woon- en leefomgeving voor kwetsbare ouderen die in een beschermde omgeving moeten wonen. Het moederhuis en het kloostergebied zijn geschikt voor dit idee. De komende jaren wordt de overgang naar deze nieuwe functie afgerond. De provincie gaat samen met de zusters vervolgens op zoek naar investeerders cq nieuwe eigenaren voor het complex, zodat zij in 2018 uit het project kan stappen.

Op dit moment fungeert het Moederhuis al voor een belangrijk deel als woon-zorgcomplex. Stichting Maria-oord exploiteert het complex. De Stichting is een kleinschalige zorgaanbieder en levert intra- en extramurale zorg aan onder andere de "klanten" in het Moederhuis. Haar diensten zijn een antwoord op de (zorg)vraag van de klant, die kan wonen en leven in een omgeving waarin men zich thuis voelt, aansluitend bij zijn of haar beleving, waarbij ruimte is voor de eigen (religieuze) leefstijl.

Stand van zaken: In 2015 is een wijziging van het bestemmingsplan van de kloosteromgeving voorbereid die in 2016 wordt afgerond. Daarvoor is een schetsontwerp voor de bouw van een aantal zorgwoningen op het terrein gemaakt. Hierdoor worden mogelijkheden geschapen voor een rendabele exploitatie van zorgdienstverlening. De locatie wordt op die manier aantrekkelijker voor een investeerder, die de verdere ontwikkeling van de omgeving binnen het Community Care Concept, zoals door de gemeente Dongen wordt gefaciliteerd, ter hand zal nemen en die dus ook belang heeft om de overige onroerende goederen, waaronder het kloostercomplex van de gemeenschap, te verwerven. Zonder die mogelijkheden zal een strategisch belegger niet investeren.

4. Bevochten Brabant

Met 'Bevochten Brabant' ontwikkelt zich de verhaallijn rond oorlog en vrede. Door de eeuwen heen zijn er vele oorlogen uitgevochten en vormde Brabant regelmatig het strijdtoneel. Innovatief waren de belegering van Breda en 's-Hertogenbosch, begin 17^e-eeuw, met zogenoemde circumvallatie- en contravallatielinies. Na de 80-jarige Oorlog bouwde de Republiek aan de Brabantse noordgrens aan de Zuiderwaterlinie en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Met als doel Holland beschermen en het strijdtoneel in Brabant houden. In de Tweede Wereldoorlog was Kamp Vught het enige SS-kamp buiten het Duitse Rijk. En bij Overloon vond de enige 'tankslag' op Nederlandse bodem plaats. Iconen voor Bevochten Brabant zijn bijvoorbeeld vestingwerken Bergen op Zoom/Willemstad/Heusden/'s-Hertogenbosch, Fort Altena, Fort Bakkerskil, Fort Sabina, Oorlogsmuseum Overloon, Kamp Vught. De verhaallijn Bevochten Brabant is al redelijk uitgekristalliseerd en de focus ligt op de Nieuwe Hollandse Waterlinie, Zuiderwaterlinie en Tweede Wereldoorlog. De herbestemmingsopgave voor Bevochten Brabant is zoals het er nu naar uit ziet in deze bestuursperiode beperkt. Deze is voornamelijk gericht op enkele forten en eventueel kazernes. Vanuit het programma Grote Erfgoedcomplexen hebben we als provincie geïnvesteerd in het MOB-complex Wanroij.

Richting geven

In totaal zijn er in de tweede helft van 2015 geen nieuwe participatie verzoeken ingediend.

Cort Heijligerskazerne, Bergen op Zoom

Voor wat betreft de strategie bepaling is met de eigenaar en de gemeente overleg gevoerd. Geconstateerd is dat dit object geen drager is van de verhaallijn "bevochten Brabant" en er dus geen verdere participatie vanuit de Erfgoedfabriek aan de orde is.

Beweging creëren

We haken aan bij de onderstaande initiatieven die passen binnen de verhaallijn bevochten Brabant en helpen mee aan het verbeteren en opschalen van het initiatief voor de herontwikkeling voor het behoud van het erfgoedcomplex.

Fort Sabina

Omschrijving: Fort Sabina Henrica is een voormalig fort bij Willemstad met een kazerne, remises, Kruitmagazijnen en geschut emplacementen en maakt onderdeel uit van de Zuiderwaterlinie. Tot in de jaren '50 en '60 van de 20^e eeuw werd het fort gebruikt als munitieopslagplaats, maar in 1977 werd het verkocht aan de gemeente Fijnaart en Heijningen, die het in 1981 verkocht aan Staatsbosbeheer. Het terrein sluit aan bij het natuurgebied Sint Antoniegorzen.

Herontwikkeling: De herontwikkelingsmogelijkheden zijn beperkt door de ligging van het fort in de EHS. De huidige exploitant richt zich op culturele evenementen en (groep)sactiviteiten voor o.a. families en bedrijven. Het werkgelegenheidsproject van de gemeente heeft haar basis op het fort en verricht onderhouds- en restauratiewerkzaamheden op het fort. In de verkenning wordt een verbreed ontwikkel-concept voor het Fort uitgewerkt.

Stand van zaken: In het najaar van 2015 is een intentieverklaring ondertekend tbv duurzaam beheer en instandhouding van Fort Sabina en zijn de ideeën voor het ontwikkelconcept voor Fort Sabina met elkaar gedeeld. In 2016 wordt het ontwikkelconcept inclusief investeringsvoorstel, exploitatie- en organisatieopzet uitgewerkt ten behoeve van een toekomstbestendige exploitatie van Fort Sabina en wordt besloten of de Erfgoedfabriek wil participeren in het vervolgtraject.

De inzet van de provincie richt zich op inbreng van kennis, middelen voor studies en procesbegeleiding, netwerken en ervaringen in de totstandkoming van de gemaakte afspraken over het resultaat van gemeenschappelijk planontwikkelingsproces.

Isabella Kazerne

Omschrijving: Kazerne op het voormalige fort Isabella, gelegen op het terrein waar van oudsher het fort Isabella gevestigd was. Onderdeel van de verdedigingswerken van 's- Hertogenbosch. Op de locatie zijn de historische militaire geschiedenis nog goed af te lezen, de contouren van het fort zijn nog aanwezig en de kazerne is bijna geheel nog intact. Het gehele complex bevat een vijftal rijksmonumenten: het Poortgebouw van het oorspronkelijk fort zoals in 1701 aangepast op aanwijzing van Menno van Coehoorn, de oorspronkelijke poortingang en het hoofdwachgebouw van de kazerne uit 1917, de muziekkiosk uit 1932 aangeboden door de officieren en onder-officieren van het Regiment Wielrijders, en de noordwestelijke enveloppe (vestingwallen) van het voormalig fort Isabella.

Herontwikkeling: Het complex kent nu vele tijdelijke gebruikers. Een duurzame exploitatie voor het behoud van het gehele complex is nog niet gevonden. Het COA was eigenaar van het complex. De Groep Isabella is sinds kort de nieuwe eigenaar geworden. De gemeente heeft met deze Groep een intentieovereenkomst afgesloten waarbij zij het ontwikkelrecht hebben gekregen voor deze locatie.

Stand van zaken: De Groep Isabella is op basis van hun herontwikkelingsconcept voor het fort in overleg met de gemeente en de provincie om te kijken of wij willen participeren in de verdere planontwikkeling. De inzet van de provincie richt zich op inbreng van kennis, netwerken en ervaringen in de totstandkoming van een gemeenschappelijk planontwikkelingsproces.

Mogelijk maken

Daar waar een goede beweging op gang is rond een gedragen initiatief, maken we slechts in een beperkt aantal gevallen het initiatief ook mee mogelijk.

Mobilisatiecomplex (MOB) Wanroij

Omschrijving: Het MOB-complex nabij Wanroij werd tijdens de Koude oorlog gebouwd als magazijn ten behoeve van een snelle mobilisatie van militairen bij een opmars van de Sovjet- Unie. In die tijd kende Nederland nog circa honderd andere van dit soort complexen. Opvallend veel hiervan stonden in Brabant. Met het einde van de Koude Oorlog werden de complexen afgestoten.

Herontwikkeling: In 2011 kocht de provincie het terrein om het in te richten als herinneringspark van de Koude Oorlog. Het herinneringspark voor de Koude Oorlog, samengesteld door de beeldend kunstenaars Albert Kliest en Rob Moonen, is in de weekenden open voor publiek. Bezoekers kunnen hier de Koude Oorlog beleven door een wandeling te maken langs de tijdlijn van de koude oorlog, een soundscape van Strijbos & Van Rijswijk te betreden, filmbeelden van de koude oorlog te bekijken en de spanning van de wapenwedloop tussen oost en west te ervaren. Zie voor nadere informatie www.coldwar.nl.

De huurder van het MOB-complex draagt zorg voor de openstelling en het beheer van het herinneringspark. Voor verbinding van het herinneringspark aan het toeristisch-recreatief netwerk wordt samenwerking gezocht met het regionaal bureau voor toerisme Land van Cuijk.

Stand van zaken: In 2015 is de renovatie en inrichting afgerond en in november is het herinneringspark geopend. Het herinneringspark is nu toegankelijk voor publiek; om het park te promoten bij publiek / omgeving wordt samen met Erfgoed Brabant en Regionaal Bureau voor Toerisme Land van Cuijk een Met de afronding van de uitvoering en de openstelling van het herinneringspark komt het project in de beheer- en exploitatie fase en wordt overgedragen aan Vastgoed/beheer. In het eerste kwartaal van 2016 zal met de huurder MTM een huurovereenkomst worden afgesloten waarbij afspraken worden gemaakt mbt de beheer- en onderhoudswerkzaamheden die MTM zal uitvoeren op het MOB-complex. Ook zal een nieuwe eigenaar voor het complex worden gezocht.

5. Bestuurlijk Brabant

Onder de titel 'Bestuurlijk Brabant' ontwikkelen we een verhaallijn rond de bestuurlijke context en elite. De hertog van Brabant, de heer van Breda, de markies van Bergen op Zoom, en lokale edelen hadden in de middeleeuwen een belangrijke vinger in de bestuurlijke pap en bouwden stadspaleizen, kastelen, landgoederen en buitenplaatsen. Later bestond de bestuurlijke elite van Brabant ook uit niet-adellijke personen, maar ging de aanleg van landgoederen en buitenplaatsen door. Vooral rondom de steden werden buitenplaatsen ontworpen door rijke fabrikanten. Iconen voor Bestuurlijk Brabant zijn bijvoorbeeld Markiezenhof in Bergen op Zoom, Kasteel Heeswijk (beide topmonumenten), Kasteel Heeze, Landgoed Baest.

Richting geven cq strategie bepalen

In totaal zijn er in de tweede helft van 2015 geen nieuwe participatie verzoeken ingediend voor deze verhaallijn.

Met betrekking tot de strategie bepaling voor Oud Herlaer en bijbehorende gronden te Sint Michelgestel heeft het Groen Ontwikkelfonds Brabant bv. die het complex in beheer heeft besloten om het complex in de verkoop te brengen begin 2016.

Beweging creëren

We haken aan bij de onderstaande initiatieven die passen binnen de verhaallijn bestuurlijk Brabant en helpen mee aan het verbeteren en opschalen van het initiatief voor de herontwikkeling voor het behoud van het erfgoedcomplex.

Huize Assisië

Omschrijving: De broeders Penitenten van de Heilige Fransiscus van Assisië kochten in 1901 drie pachtboerderijen op een gebied van circa 45 hectare. Daar bouwden zij een complex voor de huisvesting van mannelijke verstandelijk gehandicapten. Op het terrein staat een katholieke – zoals dat toen genoemd werd – “zwakzinnigeninrichting” – met een hoofd- of kloostergebouw, kapel, paviljoens, boerderij, kantine, werkplaats, watertoren en dokterswoning.

Herontwikkeling: Sinds 1996 is Assisië met de stichting Accént uit Waalwijk tot de stichting Prisma gefuseerd. Er worden plannen ontwikkeld om het terrein weer levendig en bedrijvig te maken. Dit gebeurt onder de naam Landpark Assisië. Stichting Prisma is eigenaar. Stichting Prisma is bezig met het formuleren van een herontwikkelingsconcept, gebaseerd op drie pijlers: sociaal-maatschappelijke ontwikkeling, zorginnovatie en de combinatie zorg-agrofood.

Stand van zaken: Stichting Prisma heeft de provincie gevraagd zowel in materiële als in immateriële zin te helpen de herontwikkeling van het landpark mogelijk te maken. Het proces van het zoeken naar dragers voor het herontwikkelingsconcept loopt. Inmiddels heeft zich al een aantal kleine bedrijfjes (start-ups), gerelateerd aan Prisma, gevestigd in de leegstaande gebouwen op het terrein. De pre-verkenning is nagenoeg afgerond. In overleg met het bestuur van Prisma is afgesproken dat Prisma nu zelf aan zet is. In het eerste kwartaal van 2015 was afgesproken dat aan de hand van het door Prisma ontwikkelde herontwikkelingsconcept en –businesscase, inclusief herontwikkelingsstrategie in de tweede helft van 2015 werd bekeken of de volgende fase van verkenning passend is. Prisma heeft tot op heden hierover nog geen contact opgenomen.

Wouwse Plantage

Omschrijving: Het landgoed Wouwse Plantage (rijksmonument) is een landgoed bij het dorp de Wouwse Plantage in de boswachterij de Wouwsche Plantage.. Op het landgoed staan diverse monumenten, zoals een herenhuis (het kasteel), boerderijen met bijgebouwen, een jachthuis, oorspronkelijk een herberg en een houtzagerij in landschapsstijl. De plantage betrof feitelijk het eerste expliciete productiebos op Nederlandse bodem.

Herontwikkeling: Na bijna 100 jaar van stilstand heeft de vierde generatie landgoedeigenaren, daartoe gestimuleerd door de gemeente, een perspectief ontwikkeld die het landgoed De Wouwse Plantage in staat stelt om de 21ste eeuw te overleven. De slechte staat van een groot deel van de bebouwing, het landschap en de infrastructuur op het landgoed noodzaakt tot een dergelijk perspectief. Voor het herstel en toekomstig behoud zijn forse investeringen noodzakelijk. De traditionele opbrengsten uit bosbouw en het verpachten van landbouwgrond volstaan niet meer voor het onderhoud van het landschap en de monumentale bebouwing op het landgoed. Door in de monumenten woningen te ontwikkelen, waarbij de ondergrond in erfpacht wordt uitgegeven, ontstaat een jaarlijkse kasstroom. Met deze kasstroom kan het landgoed onderhouden worden. De toekomstige eigenaren van de woningen zijn verantwoordelijk voor het onderhoud van de monumenten zelf. Het landgoed blijft toegankelijk voor recreanten.

Stand van zaken: De huidige eigenaar heeft de ontwikkeling van het (inmiddels oude) plan in de tweede helft van 2015 stilgelegd. De eigenaar is met de gemeente in overleg over een eventueel vervolg. In dat

overleg heeft hij aangegeven werk te willen blijven maken van het behoud van het landgoed en de aanwezige monumenten. Er is echter nog geen nieuw, alternatief plan bekend.

Roze kasteel (kasteel d'Oultremont) in Heusden

Omschrijving: Het kasteel is in 1230 als kasteel Steenenburgh gebouwd. In 1707 kreeg het kasteel zijn Franse naam kasteel d'Oultremont. In 1989 werd het kasteel onderdeel van recreatiepark Het Land van Ooit. Het kasteel was één van de blikvangers van het park en werd roze geverfd. Hierdoor is het kasteel bekend geworden als 'het roze kasteel'. Het kasteel ligt op Nieuwkuiljks grondgebied, tussen Drunen en Nieuwkuijk. Het kasteel ligt op een landgoed van ongeveer 4 hectare groot. Het gebied wordt 'de Poort van Heusden' genoemd, vanwege de nieuw aan te leggen aansluiting van het gebied op de A59.

Herontwikkeling: De gemeente Heusden is eigenaar van het complex. In 2012 heeft de gemeenteraad besloten het gebied in deelgebieden te herontwikkelen via een marktgerichte benadering. De provincie was sinds die tijd via het RO betrokken en niet meer via het ontwikkel- investeringsprogramma betrokken.

Stand van zaken: De gemeente Heusden heeft halverwege 2015 (hernieuwd) contact gezocht met de Erfgoedfabriek om te bezien of de Erfgoedfabriek via het RO-spoor (planologisch mogelijk maken) mee zou kunnen denken in de herontwikkeling van het gebied. Tot die vraag aan de provincie is het echter niet gekomen, omdat de gemeente in contact is gekomen met een potentiële investeerder. De gemeente is van plan deze investeerder de tijd te geven zijn plan te ontwikkelen. Zodra dit plan openbaar is (naar verwachting 2^e kwartaal 2016, zal de gemeente weer contact met de Erfgoedfabriek opnemen.

6. Communicatie, kennis en jongeren

Communicatie

De activiteiten van de Erfgoedfabriek rondom communicatie gaan over het 'zien' en 'beleven'. Van de projectresultaten.

Expositie goed bezocht

De opening van de expositie 'De erfgoedfabriek presenteert' is gecombineerd met de opening van de Leerfabriek KVL op 11 februari 2015. Er wordt zoveel mogelijk geprobeerd om bezoekers van evenementen die op de KVL plaatsvinden, ook naar de expositie te leiden. De maandelijkse rondleiding op de KVL voert ook langs de expositie. Evenementen van de Erfgoedfabriek zelf die op de KVL plaatsvinden, worden in ieder geval gekoppeld aan de expositie. Per week zijn er minimaal 5 rondleidingen van 20-30 personen die ook allemaal de expositie bezoeken. Dagelijks, gericht bezoek voor de expo is minimaal 10 personen. Dan is er nog de maandelijkse rondleiding van 40 personen. Naar schatting hebben inmiddels 5000 mensen de expositie ervaren. Het publiek voor de expo is merendeel 60+, dit zijn de mensen die op eigen gelegenheid komen.

Verhuizing expositie

Het huurcontract voor de expositie bij KVL loopt in februari 2016. Inmiddels is er een alternatief gevonden bij CHV Noordkade in Veghel. De planning en organisatie van de verhuizing is in volle gang. Naar verwachting gaat die in februari/maart 2016 plaatsvinden.

Werbezoeken medewerkers provincie

In juni 2015 zijn twee –goedbezochte- werkbezoeken voor provinciale collega's naar de expositie en de KVL georganiseerd. Doel hiervan was om collega's kennis te laten maken met de Erfgoedfabriek, maar ook om koppelingen te maken met de interne beleidsthema's. Met de opdracht: ' Erfgoed: de bal ligt bij jou' hebben we zeer bruikbare informatie ontvangen hoe we vanuit de diverse clusters bewoners en omgeving kunnen betrekken bij de ontwikkeling van erfgoed.

Videoportretten

De provinciale investeringen in grote erfgoedcomplexen is niet alleen een financiële. Het is ook een investering in het behoud van de identiteit van Brabant. Door de 'ziel' van het gebouw vast te leggen en te houden en het 'testament' van de vertrekkende bewoners/ eigenaars op te maken.

Voor zowel Weverij de Ploeg in Bergeijk als voor klooster Sint-Catharinadal in Oosterhout zijn video's gemaakt. Deze staan ook op de site www.brabant.nl/erfgoedfabriek Een videoportret voor de NS-werkplaats is in de maak.

Verkenningenboek 2015

In augustus 2015 is het nieuwe verkenningenboek uitgebracht. Dit boek is verstuurd naar partners, ontwikkelaars, gemeenten, overige geïnteresseerden en GS en PS-leden. Anders dan in vorige uitgaven is dat bij de projecten (mogelijk maken) de nieuwe bestemming in beeld is gebracht. Het verkenningenboek is aangevuld met twee nieuwe verkenningen: Bata Best in Best en klooster Stevensbeek in Stevensbeek. Verder zijn er twee verkenningen niet meer opgenomen: Abdij van Berne in Heeswijk en Witte Kasteel in Loon op Zand.

MOB-complex in Wanroij

Op donderdag 26 november heeft de officiële opening van het MOB-complex plaatsgevonden. Ruim 90 mensen waren aanwezig. Met een rondleiding over het herinneringspark, een speech en openingshandeling van gedeputeerde Swinkels is het park officieel geopend en voor het publiek toegankelijk. De website coldwar.nl is gemaakt met de mogelijkheden van interactie en wordt beheerd door de provincie.

Kennis

Bij de herontwikkeling van erfgoedcomplexen doen provincie en partners veel nieuwe kennis op. Kennis die we direct willen gebruiken maar ook willen borgen voor de toekomst. Herbestemmen en herontwikkelen van erfgoed is een ingewikkelde opgave en vraagt om specifieke kennis. Niet alleen kennis rond restaureren, projectontwikkeling en vastgoed, maar ook over een passend gebruik en over cultuurhistorie.

De economische crisis maakt deze opgave niet gemakkelijker. Professionals in dit werkveld stellen allemaal vast dat de traditionele projectontwikkeling niet meer werkt. Er is een nieuwe aanpak nodig. Die is te ontwikkelen door vragen uit te praktijk te beantwoorden. Vragen als: hoe en met wie komen we tot vernieuwing van wat er al is? Hoe zorgen we ervoor dat de herontwikkeling te betalen is? Hoe geven we ons rijke Brabantse erfgoed internationale allure?

Het vinden van goede oplossingen vraagt om een creatieve, vernieuwende aanpak op maat. Dat is niet alleen zinvol voor Brabant, maar ook voor andere regio's. De ervarings- en onderzoeksresultaten hebben dus een breder bereik. Van wat we in Brabant aan kennis en ervaring opsteken, mag iedereen meeprofitieren.

Kennisagenda

Telos is in 2014 gestart met het opstellen van de kennis- en leeragenda. Daarbij zijn de uitkomsten van de evaluaties van Lysias en Scief Houben gebruikt om beter zicht te krijgen op relevante kennisvragen. In 2015 is het onderzoek afgerond met een reflectie door een team van externe expert. In mei is het onderzoek opgeleverd door Prof. Mommaas. Geadviseerd wordt om geen eigenstandige kennisagenda op te stellen, maar de kennisontwikkeling heel dicht op de projecten te organiseren. De uitkomsten van het advies van Telos zijn meegenomen in het nieuw beleidskader erfgoed 2.0 en programmering voor de kennislijn. Aandachtpunten daarbij is vervlechting van kennisactiviteiten van de Erfgoedfabriek met die van Cultuur van Toen en andere beleidsvelden zoals leegstand, gebiedsontwikkeling en energie. Verder zal er meer aandacht worden gegeven aan reflectie op de dagelijkse praktijk van de erfgoedfabriek (kennis in actie).

Kennisateliers en workshops

In 2015 zijn vijf kennisateliers uitgevoerd namelijk:

- Kennisatelier *het verhaal en het complex* (TiU en Lokaal Centraal-2015): Dit bestond uit twee delen namelijk een workshop op Landgoed Assisi waar de deelnemers samen met vertegenwoordigers van Prisma zochten naar verhaallijnen voor de herontwikkeling van het Landgoed. De uitkomsten worden door Prisma gebruikt om nieuwe gebruiksfunctie te ontwikkelen. Het tweede deel was een lezing over de methode in de KVL.
- Kennisatelier *Trends de onderwijs- en zorgmarkt* (Ozive en HEVO) in Fort Isabella. De reden om naar beide markten te kijken is het advies van Scief Houben waarin geadviseerd om een beter zicht te krijgen op de marktsegmenten die relevant zijn voor herbestemming.
- Interne workshops over de rollen die we als provincie in het herbestemmingsproces vervullen en instrumenten die daarbij worden ingezet. De uitkomsten van de workshop worden gebruikt bij de opzet van de Erfgoedfabriek 2.0
- Kennisatelier over *Energie en Erfgoed* (Groene Gracht en Joost de Bruijn) waarin een perspectief op energie in erfgoed is aangereikt en een overzicht is gegeven van de nieuwste technologische ontwikkelingen. Vervolgens is aan de hand van De Ploeg verkent hoe de energiehuishouding kan worden aangepakt.
- Workshop over *Evenementen en Erfgoed* (NHTV). Een groep vierdejaarsstudenten van International Leisure Management heeft op basis van een verkenning van trends en de markt het concept Active Experience ontwikkeld voor fabrieken en militair erfgoed. In de workshop is het concept gepresenteerd en is getoetst of doorontwikkeling van het concept zinvol is. Een aantal partijen heeft aangegeven actief te willen participeren in doorontwikkeling van een concept.
- Aan de ateliers namen gemiddeld zo'n 40 mensen deel. De uitkomsten van de externe kennisateliers zijn vastgelegd in verslagen die digitaal beschikbaar gesteld.

Onderzoek

De erfgoedfabriek heeft geen eigen onderzoeksagenda. Wel zijn er ad hoc enkele onderzoeken uitgevoerd te weten:

- Afstudeeronderzoek naar benutten verhaal van de Refugie kloosters in Noordoost Brabant voor het versterken van de netwerken en gebiedsontwikkeling;
- Belevingsconcepten en businessplannen voor de Heilige driehoek Minor van de 4^e jaars studenten Multifunctionele Leisure Locaties;
- Onderzoek naar ervaringen van de Erfgoed met Leegstand door de Verderbrenger. Dit onderzoek wordt in 2015 afgerond met een workshop.
- Tenslotte is een onderzoek opgestart door de Erfgoedfabriek naar hoe door het hele proces van herontwikkeling heen rekening moet worden gehouden met het weer afstoten van het herontwikkelde erfgoedcomplex. Het is de bedoeling dat deze exit-strategie in de vorm van een menukaart er toe leidt dat we complexen opleveren die aan de wensen van gebruikers voldoen, maar die ook voor een nieuwe eigenaar aantrekkelijk is. Het resultaat wordt in september opgeleverd en wordt in de systematiek van de Erfgoedfabriek ingepast.

Inbreng ervaring Erfgoedfabriek elders

In 2015 zijn een aantal workshops georganiseerd waarin casuïstiek van de Erfgoedfabriek is ingebracht.

- Inbreng van de ervaringen Erfgoedfabriek in een werkconferentie van de RCE over Erfgoed en Krimp (maart 2015 in de KVL)
- Master Class Urban Heritage door Tu/e.
- Masterclass voor de WUR.

Jongeren (JOB-house)

Hoe betrek je jongeren bij cultureel erfgoed? Hoe kunnen ze initiatieven verder helpen. Door ze ruimte te geven om mee te denken én werken bij de herontwikkeling van erfgoedcomplexen. Dat is de insteek van de jongerenlijn bij de 'JOB-house' Erfgoedfabriek. JOB-house staat voor Jij Ontwikkelt Brabant.

Waar de provincie met partners herontwikkelt, kunnen jongeren aan het werk. Dat geldt voor alle locaties van de Erfgoedfabriek. Werken in een erfgoedcomplex is op zichzelf al bijzonder. Maar belangrijker is dat dit het toekomstperspectief van jongeren kan vergroten. Juist in deze tijd waarin de werkervaringsplekken niet voor het oprapen liggen.

In de tweede helft van 2015 waren op diverse plekken ca. 20 jongeren van verschillende opleidingen aan het werk via stages, afstudeerplekken, onderwijsprojecten, traineeships of startersbeurzen. Daarnaast vonden op de Erfgoedcomplexen diverse praktijkcolleges en excursies plaats voor grotere groepen jongeren.

Project Leerlokaal KVL

In dit half jaar heeft de provincie een partner gezocht om het gebouw Leerlokaal in eigendom over te dragen. BOEi is deze partner geworden. Jongeren van het Leerlokaal hebben de uitgewerkte tekeningen en werkomschrijvingen van het eerste half jaar van 2015 geanalyseerd en vergeleken met de versie van BOEi. De aanbesteding van de aannemer voor de realisatie van het Leerlokaal is door de jongeren vergeleken en beoordeeld op hiaten. Omdat de eigendomsoverdracht langer in beslag nam dan verwacht, zijn de jongeren van Leerlokaal KVL deels tijdelijk ondergebracht bij andere projecten. Zij konden immers nog niet aan de slag met de bouw.

Zo zijn jongeren van het Leerlokaal hebben onderzoek gedaan naar het tijdelijk (circa 5 jaar) gebruiken van het U-gebouw op de KVL. Bestaande uit: omgevingsvergunning, nulmeting gebouw, tekeningen plattegronden, analyseren bestaande onderzoeken, consulteren constructeur en installatieadviseurs opstellen scenario's en investeringsbegrotingen.

Tevens is er een afstudeeronderzoek gedaan naar de meerwaarde van het herbestemmen van industrieel erfgoed en de waarde creatie voor de gebiedsontwikkeling.

Jongeren van het Leerlokaal KVL hebben deelgenomen aan de Dutch Design Week (DDW). Hiervoor hebben zij een concept bedacht, een programma van eisen opgesteld, ontwerp voor pop- museum (stand) gemaakt, afgestemd met (provinciale) organisatie van de DDW, vervolgens het pop-museum op de KVL als prefab gebouw gemaakt. Op de DDW opgebouwd en weer afgebroken. Tijdens de DDW gedurende 6 dagen de provincie en het JOBhouse project Leerlokaal KVL gepromoot. Tevens hebben enkele studenten deelgenomen aan een fotoshoot ten behoeve van promotiecampagne voor en tijdens de DDW.

Ook zijn jongeren actief geweest met de organisatie Organiseren van het Eindevenement in combinatie met start bouw Leerlokaal KVL.

JOBhouse activiteiten bij andere complexen

Op de complexen lopen oa:

- Dongecentrale: project met 60 studenten Avans voor Dongecentrale ism Mijn Mooi Brabant, 14 studenten MBO bouw
- Mariadal: beheeractiviteiten door jongeren, schoonmaak door leerlingen afdeling Praktijkonderwijs van het VMBO, onderwijsactiviteiten door geven van rondleidingen aan basisschoolleerlingen op het complex van het klooster.Scholen huren vrijwilliger in tegen een vrijwilligersvergoeding, Kinderen van de Mytyschool in Roosendaal verrichten in de tuin werkzaamheden zoals het schoonmaken van kapelletjes in de tuin, inspiratiestudies voor herontwikkeling kloostervanaf september 2015 door studenten van de TuE als afstudeeropdracht over Mariadal.
- KVL: NHTV huurt een unit om studenten op locatie aan vraagstukken te laten werken, er worden rondleidingen gegeven voor leerlingen van het VO.
- MOB Wanroij: mbt beheer en onderhoud wordt bekeken hoe allianties met scholen en jongeren kunnen worden aangegaan.
- CHV: 3 studenten van Avans zijn bezig met installatie-ontwerp voor energiehuishouding op het complex.

Naast deze activiteiten zijn de volgende JOBhouse projecten in ontwikkeling:

- Er is een voorstel geformuleerd voor een Leerlokaal-project CHV mbt de gebruiksmogelijkheden van MPF-toren en de malerij.
- Voor Marienhage (Eindhoven) is een voorstel in de maak voor een Leerlokaal-project, waarin jongeren worden gevraagd te komen met een businessmodel om met crowdfunding het project rendabeler te kunnen maken.

Jobhouse activiteiten stimuleren en ondersteunen bij andere partners

Samen met de partners Kadanz en gemeente 's Hertogenbosch zullen we deelnemen in een JOBhouse/Leerlokaal project op locatie Mariënborg. Jongeren zullen daar een concept ontwikkelen voor het uitgebreide souterrain. Voorstel is in de tweede helft van 2015 ontwikkeld en ligt voor aan de partners.

Verschillende uitwisselingssessies hebben plaatsgevonden met de gemeente Tilburg en afdeling NME van de provincie over mogelijkheden van het leerlokaal-concept in de spoorzone op terrein natuur/ natuurlijke omgeving ert erfgoed. Dit wordt nu door Tilburg uitgewerkt.

Op de Tramkade in De Bosch is onder de noemer Expeditie Erfgoed een spin-off van Leerlokaal begonnen, waarbij jongeren werken aan het ontwerp van een hotel op die locatie.

Op 30 juni 2015 is de Interreg aanvraag voor het project “Revivak” ingediend. Samen met 10 partners uit Nederland en Vlaanderen hebben we de Interreg aanvraag voorbereid en de samenwerkingsovereenkomst ondertekend. Bij honorering van de aanvraag zullen we deelnemen in het project, Vakmanschapsbeurzen, Bootcamps voor studenten en andere uitwisseling organiseren.

Het project is uitgesteld omdat er nog wijzigingen plaats moesten vinden in de aanvraag. Deze wijzigingen zijn samen met de partners in de tweede helft van 2015 opgesteld. 18 december 2015 is de herziende aanvraag gedaan en we wachten af.

Communicatie aanpak

Het project Leerlokaal wordt veelal ingezet als innovatieve aanpak (living lab) van herontwikkeling van erfgoedcomplexen bij diverse evenementen zoals: open dag Provincie Noord Brabant, Opening KVL; Eindevenement organiseren; Verder houden de jongeren de facebookpagina van Leerlokaal up to date, alle activiteiten worden gepost.

Om de methode Leerlokaal KVL kenbaar en toegankelijk te maken voor anderen is een animatie gemaakt over de werkwijze van een JOBhouse project (zie you tube: <https://www.youtube.com/watch?v=6SRDvqp-RB0>)

Om te achterhalen wat het project Leerlokaal KVL concreet opgeleverd heeft tav de doelstelling ‘jongeren in contact brengen en ambassadeur maken voor erfgoed’ heeft een inventarisatie plaatsgevonden van de huidige werkzaamheden en ervaringen van de jongeren die deelgenomen hebben aan Leerlokaal KVL. De ervaringen van het Leerlokaal KVL worden uitgewerkt in een boekje met achtergrondinformatie, interviews etc. Start hiervan is gemaakt eind 2015.

7. Investeringsmiddelen

Bij de start van het Programma Grote erfgoedcomplexen is besloten € 121,5 mln. te investeren in de herontwikkeling van grote erfgoedcomplexen: € 61,5 mln euro is beschikbaar gesteld uit de eerste tranche investeringsgelden van Essent, waarbij 4% toen in mindering is gebracht als uitvoeringskosten /personele inzet (= € 2,5 mln) en € 60 mln is gereserveerd binnen het bestaande budget van het ontwikkelbedrijf.

Voor kwaliteitsborging is indertijd 1,5 miljoen vrijgemaakt. Dat is ingezet op kennisontwikkeling en borging, communicatie en betrokkenheid jongeren.

Voor de uitvoering van de ontwikkelingsstrategie grote Erfgoedcomplexen resteert eind december 2015 nog € 20,1 mln. euro uit de eerste tranche investeringsgelden van Essent (inclusief aftrek 20 mln. op basis van het bestuursakkoord 2015 – 2019). Daarnaast resteert nog € 8,15 mln binnen het bestaande budget van het ontwikkelbedrijf.

Voor wat betreft de middelen voor kwaliteitsborging (1,5 miljoen tot 2018) is er nog 250.000 euro beschikbaar. Deels reeds gekoppeld aan concrete projecten (dus verplicht) maar voor een deel beschikbaar voor de ondersteunende activiteiten van het doorlopende ontwikkelingsprogramma. Het zal worden toegevoegd aan het aanvullende kwaliteitsborgingbudget dat met het nieuwe kader Erfgoed is vastgesteld

In de tweede helft van 2015 hebben GS de volgende investeringsbeslissingen genomen om projecten vanuit de erfgoedfabriek mogelijk te maken:

- Weverij de Ploeg: € 2,5 mln subsidie aan de eigenaar om de businesscase rond te krijgen (oktober 2015),
- Klooster Catharinadal: lening van €2,7 mln aan Stichting Sint Catharinadomein voor exploitatie van het complex (oktober 2015),
- Klooster Mariënborg: een bijdrage (€1,5 mln) om de businesscase rond te krijgen,
- NS-Werkplaats: € 3,5 mln voor de herontwikkeling van de hele NS Werkplaats, waaronder LocHal en Koepelhal (december 2015).

In navolgende tabel staat een financieel overzicht van het programma Grote Erfgoedcomplexen: wat is uitgegeven tot nu toe, wat resteert en waarvoor willen we deze restant middelen inzetten.

Financieel overzicht (in miljoenen), december 2015

Erfgoedfabriek 2010-2020	Middelen Essent Investeringsagenda 1^e tranche Grote Erfgoedcomplexen 57,5[2] – 20 = 37,5	Investerings Ontwikkelbedrijf 60 (revolvent)
Besloten projecten		
MOB Wanroij		2 – 2,5 (via “Mijn mooi Brabant”)
Moederhuis Dongen		3,8 (verwerving)
Mariadal Rosendaal		5,9 (verwerving + investering)
Bergoss Oss	0,6 (risico)	1,3 (verwerving) 1,1 (optie sheddaken)
KVL Oisterwijk	4,8 (onrendabele top)	12,5 (verwerving, investering) 2,75 (verbouwing EKWC) 1,2 (lening Leerlokaal)
Dongecentrale Geertruidenberg	1,2 (beheer)	0,0000005 (verwerving)
CHV Veghel	1,1 (onrendabele top)	2,6 (verwerving) 2,5 (lening) 0,5 (optie silo's)
Mariënborg	1,5 (onrendabel top)	
Catharinadal	2,7 (lening)	
Weverij De Ploeg	2,5 (onrendabele top)	
NS Werkplaats	3,5 (onrendabele top)	
Gealloceerd	17,9	34,15
Restant 1-1-2016	19,6	25,85

Ten aanzien van de resterende inzet vanuit de eerste tranche gelden € 19,6 mln. wordt in 2016 € 4 mln. aan procesmiddelen ingezet voor de financiering van de rol ‘beweging stimuleren’ en € 0,6 mln. aan kwaliteitsborging als het gaat om kennisontwikkeling ne borging, jongereninzet en communicatie.

Voor beweging stimuleren worden de procesmiddelen van de erfgoedfabriek ingezet. De inzet van deze middelen zijn niet door te rekenen naar een project, omdat de provincie niet per definitie een investeringsrol oppakt. Als een en ander resulteert in een concreet project met investering van de provincie, dan bezien we of deze middelen alsnog ten laste kunnen komen van het project.

Innovatief Brabant

Jaar	Gemeente	Projectnaam	Rol obv strategie
2011	Bergeijk	De Ploeg	Mogelijk maken
	Bergen op Zoom	Bergse Haven	Beëindigd
	Breda	De Drie Hoefijzers	Beëindigd
	Breda	Backer en Ruebterrein	Beëindigd
	Cranendonck	Budel-Dorplein	Beëindigd
	Geertruidenberg	Dongecentrale	Mogelijk maken
	Helmond	Kanaalzone Helmond	Beëindigd
	Oisterwijk	Leerfabriek KVL	Mogelijk maken
	Oss	Bergoss complex	Mogelijk maken
	Tilburg	AaBe fabriek	Beëindigd
	Tilburg	NS-Werkplaats	Mogelijk maken
	Veghel	CHV	Mogelijk maken
	Vlijmen	Zadenhandel Mommersteeg	Beëindigd
	Waalwijk	Voormalige Van Haarenfabriek	Beëindigd
2012	Geldrop-Mierlo	Wollendekenfabriek P. de Wit	Beëindigd
	Geldrop-Mierlo	Tricotagefabriek Tweka	Beëindigd
	Geldrop-Mierlo	Linnenfabriek Van Agt	Beëindigd
	Tilburg	Textielmuseum	Beëindigd
2013	Oirschot	Brouwerij de Kroon	Beëindigd
	Tilburg	Moerenburg	Beëindigd
	Breda	Faam	Beëindigd
2014	Best	Bata	Beweging creëren
2015	Waalwijk	Van Haren	Richting geven
	Breda	Brouwhuis	Mogelijk maken

Religieus Brabant

Jaar	Gemeente	Projectnaam	Rol irt strategie
2011	Aarle-Rixtel	Brabantse Kluis	Beëindigd
	Berkel-Enschot	Klooster Koningsoord	Beëindigd
	Berne	Abdij van Berne	Beëindigd
	Breda	Klooster Nieuwstraat	Beëindigd
	Dongen	Klooster Moederhuis Franciscanessen	Mogelijk maken
	Eindhoven	Klooster Eikenburg	Beëindigd
	Gemert	Voormalig Klooster Nazareth	Beëindigd
	Oosterhout	Abdij Paulus	Beëindigd
	Oudenbosch	Klooster Sint Anna en St Louis	Beweging creëren
	Ravenstein	Kloostercomplex Ravenstein	Beëindigd
	Roosendaal	Onze Lieve Vrouwe Parochie	Beëindigd
	Roosendaal	Klooster Mariadal	Mogelijk maken
2012	Boxtel	Kasteel Stapelen	Beëindigd
	Haaren	Groot Seminarie Haarendaal	Richting geven
	Huijbergen	Klooster Broeders van Huijbergen	Beëindigd
	Oirschot	Klooster Groot Bijstervelt	Beëindigd
	Oirschot	Voormalig Sint Jorisgasthuis	Beëindigd
	's-Hertogenbosch	Klooster Mariënborg	Mogelijk maken
	Sint-Agatha	Klooster Sint-Agatha	Beweging creëren
	Udenhout	Huize Vincentius	Beëindigd
	Velp	Kapucijnenklooster, Klooster Redemptoristinnen Kunstkerkje	Beweging creëren
	Breda	NHTV	Beëindigd
	Tilburg	Rooi Harten	Beëindigd
2013	Bergen op Zoom	Catharinaklooster	Beëindigd
	Oosterhout	Klooster Catharinadal	Mogelijk maken
	Heusden	Cisterciënserabdij	Beëindigd
2014	Hoeven	Bovendonk	Richting geven
	Stevensbeek	Stevensbeek	Beweging creëren
2015	Eindhoven	Marienhage	Mogelijk maken

Bevochten Brabant

Jaar	Gemeente	Projectnaam	Rol irt strategie
	Sint-Anthonis	MOB complex Wanroij	Mogelijk maken
2011	Bergen op Zoom	Ravelijn	Beëindigd
	Geertruidenberg	Lunet aan de Donge	Beëindigd
	's-Hertogenbosch	Fort Crevecourt	Beëindigd
	Sint-Anthonis	MOB-complex Wanroij	Mogelijk maken
	Werkendam	Fort Altena	Beëindigd
	Moerdijk	Fort Sabina	Beweging creëren
	Woensdrecht	Koningin Wilhelminakazerne	Beëindigd
2012	Lieshout	Voormalig militair terrein MC Lieshout	Beëindigd
	Bergen op Zoom	De Waterschans	Beëindigd
	Vught	Isabella Kazerne	Beweging creëren
	Grave	Generaal de Bonskazerne	Beëindigd
	Eindhoven	Marechaussee Kazerne	Beëindigd
	Breda	Chassé Kazerne	Beëindigd
2014	Bergen op Zoom	Cort Heijligerskazerne	Beëindigd
2015			

Bestuurlijk Brabant

Jaar	Gemeente	Projectnaam	Rol irt strategie
2011	Biezenmortel	Landgoed Assisië	Beweging creëren
	Boxtel	Landgoed Margraff Boxtel	Beëindigd
	Eindhoven	Landgoed Eikenburg	Beëindigd
	Hoogerheide	Landgoed Mattenburgh	Beëindigd
	Middelbeers	Landgoed Baest	Beëindigd
	Roosendaal	Landgoed Wouwse Plantage	Beweging creëren
	Zundert	Landgoed Wallsteijn	Beëindigd
	Gemert	Kasteel Gemert	Beëindigd

	Heusden	Kasteel en landgoed d'Outremont	Beweging creëren
2012	St. Michielsgestel	Kasteel Wamberg	Beëindigd
	Oijen	Kasteel Oijen	Beëindigd
	Tilburg	Moerenburg	Beëindigd
	Loon op Zand	Witte Kasteel	Beëindigd
	Breda	Klokkenberg	Beëindigd
2013	Schijndel	Landgoed De Denneboom	Beëindigd
2014	Sint Michelsgestel	Bossche buitens incl Oud Herlaer	Richting geven
2015			